

Милица Ристић*

Правни факултет Универзитета у Бањој Луци

ORCID: 0009-0008-4380-5155

ACTIO FAMILIAE ERCISCUNDAE У ГОРТИНСКОМ ЗАКОНИКУ И ЗАКОНУ 12 ТАБЛИЦА1**

САЖЕТАК: Аутор се у раду бави преиспитивањем односа грчке и римске правне традиције кроз анализу института *actio familiae erciscundae* или тужбе за подјелу породичне имовине која се налази и у Гортинском законнику и у Закону 12 таблица. У раду је кориштено неколико научноистраживачких метода, међу којима је по природи ствари најзаступљенији упоредноправни метод, којим ће аутор покушати да одговори на питање да ли се тужба *actio familiae erciscundae* може означити као својеврсни правни трансплант, те да ли се из тог односа могу извући

* email: milica.ristic@pf.unibl.org, виши асистент. Милица Костовски, у време пријаве рада Милица Ристић.

** Рад је примљен 28. 11. 2022, а прихваћен је за објављивање 13. 1. 2023. године.

¹ За разлику од савремених законика који представљају свеобухватне зборнике једне тачно одређене гране права, први зборници права често се називају кодификацијама иако материји различитих грана права приступају казуистично и то углавном без одређене систематике у излагању. Упркос одсуству суштинских елемената који чине појам кодификације у данашњем смислу ријечи, вјероватно је да су ови зборници у оновремним околностима заиста посматрани као праве и обимне кодификације (тако, нпр. Тит Ливије за Закон 12 таблица каже да је он „цјелокупна кодификација јавног и приватног права“, упркос томе што овај Закон у својим нормама изоставља регулисање неких основних института римског права). У домаћој литератури усталио се обичај да се за велики грчки зборник користи термин Гортински законик, док се за Закон 12 таблица користи дослован превод, те се аутор одређио да у овом раду слиједи такву уобичајену праксу и традицију.

и неки општији закључци о степену правне трансплантације између два велика античка система. У циљу пружања што потпунијег одговора на то питање, у раду су такође кориштени и историјскоправни метод, како би се боље схватио друштвено-политички контекст датог времена, као и језички метод у сврху исправног тумачења смисла и значења тужбе *actio familiae erciscundae*. Иако на први поглед постојање ове тужбе у два велика античка прописа указује на одређене сличности, ипак се дубљом анализом карактера породичне заједнице и имовине у римском и грчком друштву откривају и неке суштинске разлике представљене у раду, из чега аутор закључује и да је степен грчког утицаја на римско право донекле прецењен и пренаглашен.

Кључне речи: *actio familiae erciscundae*, тужба за подјелу породичне имовине, Горџински законик, Закон 12 таблица, конзорцијум

УВОД

Проблем постојања празнина у правним изворима само је један од изазова са којима се суочавају они који се баве правном историјом. Врло често се због тога правни историчари у недостатку других могућности окрећу компарацији правних система, као путу за проналажење аргумента за своје закључке.

Упоредноправни метод је управо један такав пут, који ипак може да крије бројне опасности. Једна од њих састоји се већ у могућности погрешке приликом избора правних система за поређење, који наизглед могу да створе привид уске повезаности, а да коначни закључци покажу сасвим другачије. О овој проблематици писао је проф. др Алан Вотсон, који је свој научни рад посветио правном „позајмљивању” из једног система у други као једном од најважнијих видова еволуције права. Сходно његовој теорији тзв. правних транспланата, правно позајмљивање или трансплантација најобилнији је извор правног развитка кроз историју.² Чиниоци који доводе до пресађивања неког института из система даваоца у систем

² Своју теорију правних транспланата, Вотсон је први пут представио у свом дјелу „Правни транспланти“ 1974. године. Теорија правних транспланата према којој се највећи број правних система у историји развио путем преузимања права из других система значајно је уздрмала став историјскоправне школе о постојању нарочитих националних особености сваког појединачног правног система. Наиме, уколико је право једне државе која се посматра посебно обимно позајмљено из неког сасвим другачијег система, у разлитичим временским и просторним околностима, онда је упитно да ли би такво право могло да се сматра „духом народа.“ Вотсон, А. (2010). *Правни транспланти*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 159–163.

примаоца могу да буду историјски, културолошки, политички, али врло често се ради и о сасвим обичним случајностима³, што Вотсон нарочито показује на примјеру рецепције швајцарског права у турски правни систем.

Опасност употребе упоредноправног метода састоји се и у томе да се закључци изведени за један правни систем означе као општи модели правног развоја. Тиме настају стереотипи, који, уколико се довољно често и критички не преиспитују, лако могу надмашити степен баналности и постати увријезана мишљења којима се догматски приступа.⁴ Једна од таквих предрасуда јесте и претпоставка о римској култури и Римљанима уопште као плагијаторима грчке оригиналности и инвентивности. И док се таква претпоставка са одређеном вјероватноћом може узети као поуздана када се ради о пољу религије или умјетности, дотле се, кад је у питању право, она мора посматрати са значајним подозрењем. За то постоје најмање два разлога. Први лежи у суштинској разлици у правном сензибилитету ова два народа, тачније у разлици између грчке потребе за апстракцијом и римске казуистичности. Други разлог је чињеница да се ни у најразвијенијем периоду грчког друштва, издјељеног на полисе као основне друштвене и политичке јединице, тешко могло говорити о јединствености грчког права.⁵ Употреба овог термина стога је оправдана само уколико се анализира један фонд заједничких установа карактеристичан за све грчке полисе.

Циљ овог рада није да докаже потпуно одсуство испреплетености грчког и римског права, јер већ географска близина показује да је таквог прожимања, у некој мјери, морало бити. Стога ће предмет рада бити оцјена грчког утицаја на римско право кроз анализу специфичног института који у римском Закону 12 таблица носи назив *actio familiae erciscundae* (тужба за развргнуће породичне заједнице), а који се такође са одређеним степеном сличности појављује и у грчком Гортинском

³ Околност да је Турска 1924. године донијела свој грађански законик по узору на швајцарски законик последица је случајности да је тадашњи турски министар правде Махмуд Есад Бозкурт своје правничко образовање стекао у Швајцарској и отуда најбоље познавао то право, а не резултат неког апстрактног схватања да је швајцарско право политички или економски било прикладније као потенцијални модел. Вотсон, А. (2010). *Правни њранслилании*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 170–171. Скоро идентична ситуација уочава се и на примјеру Српског грађанског законика, чији је творац Јован Хаџић студирао право у Бечу и Пешти, што је био један од пресудних фактора да се приликом израде овог законика послужи аустријским, а не француским узором.

⁴ Посавец, В. (2004). Јесу ли Грци били иноватори, а Римљани плагијатори: Рим и Грчка као стереотип. *Latina et Graeca* 2, 21–40.

⁵ Аврамовић, С., Станимировић, В. (2007). *Упоредна ѡравна ѡрадиција*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 114.

законуку. Кроз изучавање њиховог међусобног односа покушаће се дати и оквирна слика односа грчког и римског права у цјелини.

УОПШТЕНО О ОДНОСУ ГРЧКЕ И РИМСКЕ ПРАВНЕ ТРАДИЦИЈЕ

Идеја о преплитању грчког и римског права потиче још из списка знаменитих римских историчара и писаца. Тит Ливије тако наводи да је прије настанка Закона 12 таблица комисија од десет чланова (*decemviri legibus scribundis*) отпутовала у Атину и друге грчке градове да се упозна са Солоновим законима. Иако се одређене сличности са Солоновим законима могу уочити, историјскоправна наука данас је ипак становишта да се вјероватније радило о утицајима из Јужне Италије, гдје се налазила колонија *Magna Graecia*.⁶ Посматрано са данашње тачке гледишта, заиста изгледа невјероватно да је десеточлана комисија патриција у ондашњим транспортним условима могла или хтјела да отпутује у Атину, а камоли у стари град Гортину на острву Крит. Са друге стране, оправдано је и запитати се да ли би Римљани, несклони кодификаторској дјелатности, своју „цјелокупну кодификацију јавног и приватног права“ донијели без консултовања страних извора? У таквој дилеми, можда се баш посјета југу Италије, релативно блиском и у просторном и у културолошком погледу, понудила као компромис.⁷

Римско позивање на грчке изворе није посебна новина у логици премодерног законодавства. Вотсон је тврдио да нарочито важну улогу у процесу правног позајмљивања има позивање на ауторитет, како би се тиме прибавила снажнија подршка сопственом мишљењу.⁸ Стари кодекси, готово без изузетка, служе се овом тактиком, било да се позивају на божански ауторитет, као што се то чини у Хамурабијевом законуку, било да је прича о њиховом доношењу „упакована“ у мистична путо-

⁶ Уосталом, то потврђују и списи Дионизија из Халикарнаса, према којима је један дио комисије путовао у Атину, док је други посјетио грчке градове на југу Италије.

⁷ Liebs, D. (2007). Die zwölf Tafeln im Vergleich mit griechischen und israelischen Kodifikationen. *Gesetzgebung in antiken Gesellschaften – Israel, Griechenland, Rom*. Berlin, 87–101.

⁸ На овај начин Вотсон објашњава снагу доктрине прецедента у енглеском праву и обичај римских правника да се за своје аргументе послуже цитатима старијих колега. Ни позитивно, право није имуно на то да подршку за своје ставове потражи у неким престижним и развијенијим системима. Вотсон, А. (2010). *Правни трансланти*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 150.

вања законодавца у далеке земље како би пронашао инспирацију, каква је ситуација у случају Закона 12 таблица. Није случајно да у легенди о доношењу овог Закона, децемвири путују баш у Грчку, колијевку цивилизације, идеал државе наспрам римске још увијек претежно затворене, пољопривредне заједнице. Вајс учавала да иза овог поступања стоји иста логика, а то је да се новом закону обезбједи већи ауторитет тиме што ће се обликовати легендаран наратив о његовом усвајању из развијенијих цивилизација.⁹ Ако је то био покретачки мотив Римљана, онда је готово па сигурно да у својој потрази за адекватним ауторитетом нису могли да нађу бољи узор од најважнијег епиграфског споменика Старе Грчке.

Пронађен тек 1884. године, Гортински законик изазвао је велико интересовање и одушевљеност у научним круговима.¹⁰ У теорији преовладава став да се ради о правном извору чију непроцењиву вриједност могу да разумију само они који добро познају обимну литературу о томе како је дошло до стварања једног оваквог Законика.¹¹ За Аврамовића, Гортински законик је без дилеме најпотпунији правни епиграфски текст из свеколике античке грчке старине.¹²

Много је аргумената који на први поглед могу да створе утисак повезаности и позајмљивања између ова два правна акта. Први се свакако тиче времена њиховог доношења, с обзиром на то да су према често прихваћеном ставу у науци, оба донесена око 450. године п. н. е. Уз одређену дозу опреза, могу се и у погледу њихове суштине и формулације уочити неке сличности, а само једна од њих била би та да оба законика почињу с одредбама процесног права. Из вида се не може изузети ни сличност друштвених услова у којима су они настајали. Стога је изучавање ова два прописа драгоценост не само у смислу спознаје развоја права, већ и у циљу бољег схватања социолошког контекста тог времена.

⁹ Вајс, А. (1969). Неке карактеристике старих кодекса. *Анали Правног факултета у Београду* 2, 140–141.

¹⁰ Овај старогрчки натпис из петог вијека п. н. е. одмах је добио епитет најстарије сачуване европске кодификације, а због више од 600 редова текста исписаног на дванаест колумни, крунисан је и атрибутом „краљице натписа“. Аврамовић, С., Станировић, В. (2007). *Упоредна правна традиција*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 100–102.

¹¹ Merriam, A. C. (1885). Law Code of Cretan Gortyna. *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 4, 324–350; Calhoun, G. M. (1924). The Materials for a Study of Greek Law. *California Law Review*, 6, 463–480. Нема сумње да је Гортински законик резултат високоразвијене критске културе, „најсјајнијег изданка комплекса егејских култура распрострањених у цијелом Егејском базену“. Посавец, В. (2004). Јесу ли Грци били иноватори, а Римљани плагијатори: Рим и Грчка као стереотип. *Latina et Graeca*, 2, 30.

¹² Аврамовић, С. (1987). Аграрни односи у Гортинском законнику. *Зборник Правног факултета у Ријеци*, 21–31.

Почетни занос изазаван проналаском Гортинског законика и постављањем хипотезе о његовој уској вези са Законом 12 таблица, спласнуо је са годинама истраживања и откривања нових извора. Тако је временом постављен упитник изнад датума наводног доношења ових законика, те је за Гортински законик данас скоро па извјесно да су неке његове одредбе настале и прије VII вијека п. н. е. Степен сличности између њих у погледу суштине и формулације не одступа значајно у односу на уобичајени степен сличности између старих кодекса. Штавише, Закон 12 таблица ближи је законцима Старог истока, као што је нпр. Ешнунски законик,¹³ него што је то случај са Гортинским закономиком. Аналогична у стављању одредби процесног права на прво мјесто није никакав изузетак, већ типично поступање премодерних законодаваца који су на овај начин настојали осигурати државни монопол над рјешавањем спорова и спријечити употребу принципа самопомоћи. Од тога не одступају чак ни неки каснији средњовјековни законици, као што је франачки Салијски законик.

Прича о корелацији између два велика законика само је дио шире поставке о ослањању римског на грчко право.¹⁴ Неки од института који су се нашли у Закону 12 таблица наводно су потицали директно од Солона, као што су одредбе о начину сахрањивања. За један дио ових тврдњи, показало се да не постоје довољно јаки докази који би говорили у прилог тако великог обима позајмљивања из грчког у римско право.¹⁵ Но ако бисмо и прихватили такву тезу, остаје неспорно да се углавном ради о

¹³ Delz, J. (1966). Der griechische Einfluss auf die Zwölftafelgesetzgebung. *Museum Helveticum: schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft*, 2, 69–83. Тако, нпр. Ешнунски законик у чл. 12. и 13. не предвиђа санкционисање лица за убиство крадљивца који је крађу извршио ноћу, што видимо и у табlici VIII Законика 12 таблица: *si nox furtum faxsit, si im occisit, iure caesus esto* (ако неко ноћу краде, па буде убијен, нека је с правом убијен). Станимировић, В. (2020). *Хрестоматичја за ујоредну љравну љтрадицију*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 24.

¹⁴ Они који су о томе говорили потврду за свој став налазили су у институтима мираза, одржаја или тестаментa, чије се поријекло приписивало Грцима. Аврамовић, С. (1981). *Еволуција слободе љтесљирања у античком Грчком љраву*, докторска дисертација. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 371–372.

¹⁵ Аврамовић наглашава да и поред формалне сличности грчких располагања за случај смрти и римског тестаментa, постоји суштинска разлика која нас спријечавa да између ових института ставимо знак једнакости. Она се састоји у томе да грчки правни послови не садрже именованье универзалног сукцесора у случају смрти. То не значи да у Грчкој није постојала слобода располагања *mortis causa*, али се она исрцпљивала кроз друге различите видове располагања, а не кроз тестамент, чији је *essentialia negotii* према римском схватању било управо именованье *heres*, односно универзалног сукцесора. Аврамовић, С. (1987). Разлике у садржини и правној природи римског тестаментa и тзв. легатског тестаментa старог грчког права. *Анали Правног факултета у Београду* 1, 9–18.

институтима атинског, а не нужно и гортинског права. Да би се извео закључак о евентуалној међузависности између грчког и римског права, потребно је у истраживање уврстити и особености гортинског права. Једна од таквих је и постојање тужбе за развргнуће породичне заједнице, о којој ће бити више ријечи у наставку рада.

ACTIO FAMILIAE ERCISCUNDAE У ЗАКОНУ 12 ТАБЛИЦА

Еволутивни развој римске породице од *consortium*-а до *familia*

О тужби за развргнуће породичне заједнице у римском праву сазнајемо тек из једне уопштене формулације коју Закон открива у својој петој таблици.¹⁶ Остатак Закона или бар онај дио који је успјешно реконструисан не даје нам више података о називу ове тужбе, њеном настанку или евентуалној примјени. Међутим, већ етимологија овог термина упућује на то да се ради о правном средству које је служило за развргнуће (*ciere* – сијећи, дијелити) једног специфичног облика римске породичне заједнице под називом *familia*.¹⁷ Да би се он у потпуности разумио, потребно је сагледати и његов развој из претходног облика римске породице који је остао упамћен као *consortium*.

Посматран у својој суштини, *consortium* није ништа друго до римски облик онога што се у српском праву означавало као породична задруга.¹⁸ Овај облик породице представља заједницу имовине, живота и рада коју чине десетине чланова, углавном браће и сестара или других блиских крвних сродника, као и један број кућних робова. У *consortium*-у

¹⁶ V.: 10: „*Haec actio (familiae erciscundae) profiscitur e lege XII tabularum.*“ односно: „А ова тужба (за поделу наследства) пореклом је из Закона 12 таблица“. Даниловић, Ј., Станојевић, О. (1987). *Текстови из римског права: практикум за вежбе*, Београд: Службени лист.

¹⁷ Станојевић, О. *Римско право*. (1998). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 140.

¹⁸ Кулаузов истиче да имовинскоправни режим задружних добара у српском праву можемо упоредити са оним који је постојао у римском облику ортаклука *ercto non cito* у којем је сваки члан удружења имао право својине на цјелокупној имовини удружења док не би дошло до развргнућа путем тужбе *actio familiae erciscundae*. Тај облик ортаклука настајао је након смрти оца породице и распада *consortium*-а, у којем је више породица са својим потомством живјело на неподјељеном имању. Кулаузов, М. (2012). Критике Српског грађанског законика од 1844. године са посебним освртом на одредбе о породичној задрузи. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1, 427–426.

је човјек, како је то примјетио Стојчевић,¹⁹ само привремени гост који рођењем и смрћу долази и одлази из породице као вјечног самосталног бића. *Consortium* је сопственик цјелокупне породичне имовине, док су приватна права појединаца сведена на неки облик располагања личним стварима мање вриједности. У таквој форми породичног организовања нема мјеста индивидуализму, који је у потпуности подређен функционисању и очувању интереса колективитета. У условима затворене, природне привреде, када се још нису јасно издвојили основни државни органи, овакав облик породице је и једини могући. Цијепањем генса, јавна овлашћења полако се преносе на заједничке органе власти, док *consortium* преузима „приватна“ овлашћења везана за подизање породице и потомства.²⁰ Тако се упоредо са развојем *consortium-a* прелази из стадијума родовског уређења у облик државног уређења, на ком примјеру се види тијесна функционална повезаност породице и државе.

Дегенерација *consortium-a* почиње оног тренутка у којем друштвене и економске прилике дозвољавају појединцима засебан живот ван колектива, без неопходности да се у заједницу уноси оно што је стечено ван ње. Стање у којем затичемо породицу у вријеме доношења Закона 12 таблица је управо такво стање.²¹ Како истиче Стојчевић, процес распадања *consortium-a* сигурно је почео и прије доношења Закона, који потврђује раније постојање тужбе *actio familiae erciscundae*, чијем установљењу је претходио режим у којем је била могућа само пријатељска подјела.²² Римско друштво у вријеме доношења Закона је друштво које са једне стране још увијек осјећа потребу за постојањем *consortium-a*, док се са друге стране већ уочава формирање новог облика породице под називом *familia*.

¹⁹ Стојчевић, Д. (1981). *Римско приватно право*. Београд: Савремена администрација, 76.

²⁰ Бујуклић, Ж. (2006). *Forum Romanum: Римска држава, право, религија и митови*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 290–291.

²¹ Тренутак декаденције римског конзорцијума Полојац везује управо за доношење Законика 12 таблица, односно увођење тужбе *actio familiae erciscundae* која је донијела битну промјену у првобитном режиму конзорцијума. Полојац, М. (1992). *Societas и consortium – порекло класичног ортаклука. Анали Правног факултета у Београду*, 6, 599–609.

²² Стојчевић наводи да је процес пријатељске подјеле обично почињао тако што би се поједини наследици одвајали са својим женама и потомцима и самостално обављали послове *consortium-a*. Тако је у прво вријеме, између њих и осталих наследица долазило до престанка заједнице живота и рада, али не и заједнице имовине, а нарочито оног дијела имовине који се означавао као *heredium* односно као центар породичног култа. Стојчевић, Д. (1959). *Uti legassit* Закона XII таблица. *Анали Правног факултета у Београду*, vol. 7, 3–4, 334–345.

Терминолошке недоумице у погледу тумачења и превода појмова *familia* и *actio familiae erciscundae*

Термин *familia* не подразумејева нужно породицу, него је и један у низу појмова којима се римско право користило да се означи својеврсна имовинска цјелина.²³ У најранијем периоду настанка, *familia* је заиста скуп људи, најчешће повезаних крвним сродством, који чини агнатску породицу на чијем се челу налази *pater familias*. Међутим, употреба овог термина у различитим римским изворима указује на то да се термином *familia* могло користити и онда када се говори о имовини која објезбјеђује егзистенцију породице, а која је најчешће укључивала непокретности, робове, алат за обраду земље и све оно што је служило породици у свакодневној употреби.²⁴ Такво значење појма *familia* постаје итекако смислено уколико се посматра у свјетлу одредбе Закона у којој се говори о *actio familiae erciscundae*, па је сасвим оправдано поставити и питање адекватног превода ове тужбе на наш језик.

Чини се да не постоје разлози толиког значаја који би нас убједили да је превод „тужба за развргнуће породичне заједнице“ примјеренији од превода „тужба за подјелу породичне имовине“.²⁵ Имајући у виду чврсту испреплетеност породичног и имовинског елемента у римском праву, не би било одвећ погрешно ова два термина користити паралелно, с обзиром на то да је суштина тужбе усмјерена на исти циљ – распад насљедничке заједнице настале услјед смрти оца породице и стварање појединачних

²³ Интересантно је примјетити да се у римским изворима термин *familia*, који је коријен ријечи „породица“ у већини данашњих европских земаља, најрјеђе користи у том контексту. Напротив, поред тумачења већ наведених у тексту, *familia* често означава и скупину патријархалних или чак ослобођених робова који су након манумисије остајали у породици и дуговали различите обавезе свом бившем господару. Супротно од данашње ситуације, када би жељели да се реферишу на породичну лозу или крвно сродство, Римљани су чешће употребљавали термин *domus* од термина *familia*. Dixon, S. (1992). *The Roman Family*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1–3.

²⁴ Хелд, Х. Р. (2015). Концепт имовине у римском праву. *Зборник Правног факултета у Загребу* 3–4, 555–577.

²⁵ У домаћој литератури се *actio familiae erciscundae* преводи на различите начине, па је тако можемо пронаћи као тужбу за подјелу сувојине или имовинске заједнице (Милошевић), тужбу за подјелу породичне заједнице (Стојчевић), тужбу за подјелу заједнице између сунаслједника (Ромац) или тужбу за подјелу конзорцијума (Станојевић). С обзиром на то да су се учинци поступка вођеног по *actio familiae erciscundae* сводили и на раскидање заједнице живота и на раскидање заједнице имовине између насљедника, ова изнијансираност у различитим преводима, не представља одвећ велики проблем у разумјевању значења римске тужбе у ширем смислу, али може да изазове нејасноће у погледу карактера својине насљедника на насљеђеној породичној имовини.

породица. Проблеми се, ипак, јављају у компарацији термина „тужба за подјелу сувласничке заједнице“, како то преводе Ромац и Милошевић, и „тужба за подјелу конзорцијума“, како је тужбу *actio familiae erciscundae* тумачио Станојевић.

Ова наизглед безначајна разлика у терминологији доводи до дилеме у погледу карактера својине насљедника на породичној имовини. Ако су након смрти оца породице његови насљедници остајали да живје у конзорцијуму, тада је сасвим оправдано рећи да су се налазили у режиму заједничке својине и да њихови удијели нису били јасно одређени, па је у циљу прецизирања и сепарације њихових својинских дијелова било потребно искористити тужбу *actio familiae erciscundae*.²⁶ Ту претпоставку потврђује и конститутивни карактер пресуде којом су се права у корист странака тек успостављала. Уколико су они ипак били сувласничари, а Јустинијанова кодификација њихову заједницу третира као сувласничку у којој су имали тачно одређене својинске дијелове, намеће се питање да ли је онда поступак по тужби *actio familiae erciscundae* заправо само поступак физичке диобе, без потребе да се утврђује удио сваког сувласничара. Основ за овакво тумачење проналазимо у кондеминацији формуле у диобеним споровима: „Колико треба досудити, нека судија досуди Тицију“²⁷ – из чега се види да је преторов налог судији био усмјерен на досуђивање, а не на одређивање висине дијела сваког појединачног насљедника. Па опет, ако је то заиста био случај, на темељу чега и у којем поступку су онда раније утврђени њихови удјели?

Непостојање јасног појма приватне својине у периоду доношења Закона 12 таблица указује на то да је у прво вријеме након смрти оца породице могао постојати конзорцијум насљедника, па би употреба термина „тужба за подјелу конзорцијума“ заиста била адекватна. Међутим, даљи развој породичних и својинских односа у Риму наговјештава да је исто тако могло да се ради и о тужби за подјелу сувласничке заједнице. Мноштво противрјечних података о току овог поступка онемогућава нам да се са стопроцентном сигурношћу одредимо за неки од два понуђена превода. У одсуству поузданих извора који би нам боље дочарали карактер

²⁶ У једној заједници као што је конзорцијум располагање имовином и све користи прибављене на тај начин припадају свим члановима конзорцијума. Положац закључује да то јасно говори о непостојању квота, односно режиму колективне својине над имовином што је битно различито у односу на обичну сувласничку заједницу насљеђа. Положац, М. (1992). *Societas* и *consortium* – порекло класичног ортаклука. *Анали Правног факултета у Београду*, 6, 604.

²⁷ *Inst.* 4, 42 – наведено према Бујуклић, Ж. (2006). *Forum Romanum: Римска држава, право, религија и митови*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 110.

породичне заједнице након смрти *pater familias-a*, можда је најбоље одређити се за најопштији термин „тужба за подјелу породичне имовине“ и претпоставити да је римски казуистички дух оличен у дјелатности претора, зависно од тога да ли су насљедници били заједничари или сувласници, за сваку појединачну ситуацију тражио најбоље могуће рјешење.

***Familia* као својеврсна имовинска цјелина**

Прихватимо ли тезу да појам *familia* не обухвата само људе повезане браком и крвним сродством, него и посебан облик породичне имовине, тиме и даље нисмо одговорили на питање шта све улази у обим те исте имовине која се дијели по основу *actio familiae erciscundae*. Додатну конфузију на овом пољу ствара и употреба термина *familia pecuniaque* који упозорава на нужност да се диференцира евентуална разлика између појмова *familia* и *pecunia*²⁸ и одговори на питање да ли су обе врсте ствари представљале имовину породичне заједнице. Чињеница да се у називу ове тужбе не спомиње *pecunia*, али и то да се у коријену ријечи (*h*)*erciscundae* крију *herctum* – насљедство и већ споменуто *ciere* – дијелити, предочавају нам да је поступак по тужби *actio familiae erciscundae* заправо поступак за подјелу насљеђене имовине у чији опсег не улази *pecunia*.²⁹ За разлику од насљеђене имовине која представља кључ опстанка једне породице, *pecunia* коју чини имовина стечена мимо заједнице и састављена углавном од мање вриједних покретних ствари, много је лакше била предмет отуђивања и располагања. Отуда и не треба да чуди различит имовински и насљедноправни третман ова два типа имовине, међу којим Закон 12

²⁸ Термин *familia* се у значењу наслијеђене породичне имовине употребљава на још неколико мјеста у Законнику, нпр. у табlici V, 4–5 у којој се говори о законском насљеђивању: *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento* (Ако неко умре без тестаментa ко нема свог насљедника, нека насљедство припадне најближем агнату. Ако нема агната, нека насљедство припадне гентилима). Са друге стране, термин *pecunia* углавном се у Законнику преводи као новац, нпр. у табlici VII, 12: *Sub hac condicione liber esse iussus si decem milia heredi dederit, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet* (Ако је некоме дана слобода под условом да насљеднику исплати десет тисућа, он ће, и ако би га насљедник продао, доћи до слободe чим тај даде новац купцу, тако је наређивао Законик 12 плоча). Израз води поријекло од *pecus* и првобитно је означавао стоку коју је породица одгајала на пашњацима и користила у привређивању за своје потребе. У најраније доба стока се користила као средство за размјену, па је отуда и први римски новац назван по њој.

²⁹ Анђелковић, М. (1984). *Familia pecuniaque* Закона 12 таблица. *Гласник Еџнографског института САНУ*. Београд, 85–100.

таблица већу пажњу, природно, поклања оном који представља базу одржања једне породице.

Из напријед изложене анализе *consortium*-а, посредно се извлачи закључак да се у таквим условима заједништва тешко могло говорити о наслѣдном праву у оном контексту у којем га ми данас посматрамо. Како умрли члан није имао право својине на породичној имовини, тиме га није могао ни пренијети – све оно што би затекао у *consortium*-у, морао је истоме и оставити, чиме се његова улога практично сводила на администратора породичном имовином. Јаки трагови гентилног уређења осјете се у одредби Закона у којој се каже да ако оставилац нема најближих потомака (*sui heres*) или чланова породице са којима је живио у конзорцијуму (*agnates*), тада се имовина утапа у заједничку имовину генса, без прецизирања особе која ће наслиједити у таквој ситуацији. Иако постојање тестаментa у оваквим условима дјелује немогуће, његова егзистенција управо је доказ борбе са реликтима старог друштва и покушај *pater familias*-а да имовину својих најближих потомака (*sui heredes*) сачува од претензија агната и гентила.³⁰ Стога би се овај акт само условно могао означити као тестамент. Вјероватно је његово састављање првенствено било усмјерено на одређивање лица које ће, с обзиром на важност породичног култа, наставити да обавља улогу *pater familias*-а након смрти оца, при чему би то лице било из круга најближих потомака, а не из реда оставиочеве браће. Иако Стојчевић негира да је садржина оваког тестаментa била усмјерена на расподјелу имовине, можда је *de cuius*, свјестан тога да не може да управља оним што улази у опсег *familia*, користио могућност да путем тестаментa подијели бар оно што је остало у оквиру *pecunia*.³¹

Водећи се латинском изреком да је сувласништво мајка свађа, можда би се уз велику дозу опреза могла поставити и хипотеза да је *pater familias* већ у свом тестаменту одређивао наслѣдне дијелове својих *sui heredes*, што је у вези са претходно изнесеном проблематиком својинског режима у наслѣдничкој заједници. Тиме би наслѣдници, из режима заједничке својине какав је постојао у конзорцијуму постајали сувласници чији су својински дијелови идеално одређени, али који још увијек

³⁰ Стојчевић сматра да је *testamentum calatis comitiis* само плод дуготрајне борбе *pater familias*-а да кућа и имовина остану потомцима, а не даљим сродницима. За такво нешто, он је у прво вријеме од надлежних комицијских скупштина морао да добије одговарајућу дозволу. Таква дозвола постала је излишна са развојем приватне својине, па се на крају све свело на то да *pater familias* пред скуштином изговори одређену формулу која је у ствари била *testimonium*, а из тога је изведен и термин *testamentum*. Стојчевић, Д. (1959). *Uti legassit* Закона XII таблица. *Анали Правног факултета у Београду*, vol. 7, 3–4, 344.

³¹ *Ibid.*, 342.

немају физички одвојене дијелове имовине за себе. Посматрано из овог угла, тужба *actio familiae erciscundae* могла је да служи насљедницима да изврше физичку подјелу ствари, чиме је дефинитивно долазило до цијепања конзорцијума. Улога суда тиме би се заправо свела само на званичну потврду оставиоачеве посљедње воље. Но, имајући у виду морална и религијска схватања тог периода у којем су интереси породице редовно односили превагу над интересима појединаца, до овакве праксе могло је можда доћи тек у каснијим фазама развоја римског друштва, ако је уопште и дошло. Све до тада, готово па извјесно је да је висина насљедног дијела сваког појединог насљедника имала свој основ у обичајном праву.

ТУЖБА ЗА ПОДЈЕЛУ ПОРОДИЧНЕ ИМОВИНЕ У ГОРТИНСКОМ ЗАКониКУ

Неодвојивост јавног и приватног у грчком породичном животу

Тужбу за подјелу породичне имовине у Гортинском законнику, сасвим природно, нећемо наћи под називом *actio familiae erciscundae*.³² Својеврсни пандан ове тужбе крије се у колумни V Гортинског законика у којој се говори о законским насљедним редовима, након чега слиједи одредба која каже да ако неки од епибалоната желе да се подијели имовина, а други не, судија треба да пресуди тако да они који желе подјелу управљају свом имовином док се не подијели.³³ Законодавац предвиђа да се у случају неслагања око подјеле имовине, иста понуди на продају. Таква имовина мора бити продата оном који понуди највишу цијену, након чега свако добија дио који му припада, а за цјелокупан поступак продаје обавезно је присуство три или више пуноправних и слободних свједока. Видимо да се насљедницима у случају да не желе наставити живот у заједници након смрти оставиоца, пружа и алтернативна могућност која се састоји у развргнућу те заједнице. Прва разлика која се може уочити у компарацији са римском *actio familiae erciscundae* јесте већ разлика у нормирању: док Римљани само узгред спомињу постојање такве тужбе, Грци нам дају

³² У раду је кориштена анализа, коментар и превод Гортинског законика који је дао Сима Аврамовић у магистарској тези „Рано грчко право и Гортински законик“ одбрањеној на Правном факултету Универзитета у Београду, 1977.

³³ Гортински законик (ГЗ), V, 28–34, 44–54.

доста прецизан опис поступка за диобу породичне имовине.³⁴ Чиниоци који су утицали на ту околност највјероватније су историјски, јер Закон 12 таблица познајемо само на основу реконструкција. Није немогуће замислити на тренутак ни то да је ова околност посљедица различитости у менталитету и духу Римљана и Грка, као ни то да су Римљани сматрали да није потребно да се процедура записује јер су већ знали како она тече на основу Гортинског законика.

За грчко, као и за римско друштво 5. вијека п. н. е. домаћинство или *oikos* без сумње је фундаментална градивна јединица.³⁵ Као и римско, и грчко друштво је изразито класне природе, јер политичка, грађанска и својинска права – права на клер произилазе из припадности највишој класи – хетајрији. Како сваки пуноправни припадник хетајрије има земљишну парцелу једнаке величине, то једнакост у парцелама подразумева исто-времено и једнакост у правима. Такозвана „аграрна демократија“ морала је бити сачувана.³⁶ Зато је у грчком друштву примјетна тенденција очувања истог броја парцела исте величине која прожима све поре грчког живота. У њеној служби су забране отуђења и располагања породичном имовином, фаворизовање мушких насљедника у насљеђивању породичне имовине³⁷, видови ограничења мираза³⁸ и нарочито институт тзв. кћерке насљеднице – епиклере,³⁹ који није типичан само за стару Грчку, али

³⁴ Аврамовић, С., Станимировић, В. (2007). *Упоредна правна традиција*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 104.

³⁵ Друштвено-економски услови тог времена у Грчкој су чинили готово незамисливим да постоји индивидуа која не припада неком домаћинству. Како истиче Foxhall, домаћинство или *oikos* је „primary arena for the expression of age and sex roles, kinship, socialization and economic cooperation“. Припадност *oikos*-у отуда је услов за остваривање права како у приватној, тако и у јавној сфери. Foxhall, L. (1989). Household, Gender and Property in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 39 (1), 22–44.

³⁶ V.: Asheri, D. (1963). Laws of Inheritance, Distribution of Land and Political Constitutions in Ancient Greece. *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 12 (1), 1–21.

³⁷ ГЗ, IV, 31–43.

³⁸ У Гортини је жена у брак улазила са својом посебном имовином, која се најчешће састојала од покретних ствари и новца и била је строго одјељена од имовине мужа. Иако се насљедни дио кћерке није нужно исцрпљивао кроз мираз, ипак је карактер добара која су добијале кћери углавном искључивао непокретности. Вријеме у којем су и жене могле наслиједити непокретности или их добити кроз мираз тек је требало да дође. Станимировић, В. (2006). *Брак и брачна давања*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 66–68.

³⁹ Кћерка насљедница или епиклера (у Гортини се користио назив *patroikos*) је она која након смрти свог оца нема браће која би могла да наслиједе породичну имовину. Стога се њена обавеза састоји у удаји за неког од мушких сродника свог оца како би у таквом браку родила мушког потомка који ће се сматрати насљедником свог деде и преузети његове дужности. Сам назив *epikleros* указује на „ону која иде уз

којем је у литератури у односу на све друге правне системе посвећена највећа пажња.⁴⁰ Отуда би било очекивано да у служби једнакости грађана и спрјечавања концентрације земље у рукама малог броја повлаштених буде предвиђен и принцип недјелјивости породичне имовине. Он се ипак нарушава повећањем индивидуалних слобода и јачањем приватног власништва, што Гортински законик прати управо увођењем могућности подјеле имовине између наслједника.

Римски *consortium* и грчки *oikos*

Већу прецизност Гортинског законика у односу на Закон 12 таблица уочавамо и у погледу диференцирања различитих наслједних режима, у зависности од врсте ствари које се наслјеђују. Колумна IV Гортинског законика открива нам да критско друштво препознаје специфичан статус кућа робова и њихове стоке који припадају цијелој аристократској заједници. Надаље, ту је и тзв. породична својина која обухвата куће у граду, робове, ситну и крупну стоку која не припада војкејима, што наслјеђују искључиво синови. Међутим, у наставку ове колумне, законодавац предвиђа и посебан наслједноправни режим за, како каже, „осталу имовину“ која се састоји у покретним стварима, које припадају и синовима и кћеркама, са разликом што синови добијају дупло већи износ у односу на своје сестре. С једне стране, тежња за очувањем једнаког броја клерова јасно избија из режима наслјеђивања непокретности док, са друге стране, уочавамо и постепено пробијање и јачање приватне својине. Суштински, то је исти тренд који је примјетан и у Закону 12 таблица, са битном разликом да је Гортински законик подвајање различитих група имовинских објеката назначио далеко прецизније. Додатно, у оквиру појма породичне имовине, Римљани у својој *familia* не врше подјелу на оно што припада

наслједство“. Аврамовић истиче да већ такав назив поручује да је у случају овог института примарна заштита имовинских интереса мушких сродника и аристократских породица, док је одгој и васпитање епиклере секундарног карактера. Аврамовић, С. (1979). Епиклера, кадестаи и епибалонти – спорне установе раногрчког гортинског права. *Анали Правног факултета у Београду* 5–6, 476–489.

⁴⁰ Тако се и у праву јужнословенских и балканских народа могу пронаћи институти којима се служило у ситуацији када кћерка остане једини наслједник очеве имовине. Аврамовић наводи примјере албанске *вирџине*, црногорске *осџајнице* и тзв. *блађарице* у обичајима Јужних Словена. Уз незнатне различитости, сви ови институти у најширем смислу служили су истом циљу којем је служио и институт епиклере. Avramović, S. (1994). La patrioikos des lois de Gortyne: Etude linguistique, Response to Monique Bile. *Symposium 1993, Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 53–60.

аристократској заједници и оно што припада ужем кругу породице. Када се ради о ономе што подразумевамо под појмом *familia*, и у гортинском и у римском праву видимо потребу за задржавањем такве имовине у заједници. Насупрот томе, када се ради о покретним стварима или условно означеним римским *res unia*, законодавац у Гортини увиђа да је неопходно регулисати и њихов насљедноправни статус, за разлику од Рима гдје разматрање режима насљеђивања ових ствари остаје у домену претпоставки.

Као што грчка и римска породична имовина нису синоними, тако то нису ни грчка и римска породица. Одиста, оне су и једна и друга заједнице живота, имовине и рада у којима поред крвних сродника, живи и одређен број кућних робова. И једна и друга породица своју имовину доживљавају као својеврсни траст у којем је њихова улога да за потомке сачувају оно што су преци сачували њима. Али већ у претходно наведеним одредбама о законском насљеђивању истиче се битна, ако не и најбитнија разлика у погледу статуса оца породице, чији укућани слободно располажу својом приватном својином без потребе за његовом сагласношћу.⁴¹ У Атини отац породице није тиранин који одлучује о животу и смрти укућана, већ лице које представља породицу у јавном животу и које то чини у претходном договору са породицом.⁴² Нема сумње да је тако или бар слично морало бити и у Гортини, која је у погледу односа супружника или односа родитеља и дјеце увијек била либералнија.⁴³ Гортински законодавац није био у тој мјери оптерећен забранама акумулације земље, па су вјероватно и због тога ограничења у погледу располагања имовином била флексибилнија, бар у односу на Атину. То је навело Ашери (Asheri) да каже да је у погледу својинског режима на имовини *oikos* Гортина његовала тзв.

⁴¹ Аврамовић истиче да постоје двије суштинске разлике које власт оца породице у Грчкој разликују од римске *patria potestas*. Прва се састоји у томе да у грчким изворима нема назнаке да је *kirios* имао на располагању нешто попут *ius vitae ac necis* у односу на чланове свог домаћинства, а друга у томе да су у својим правним и пословним односима синови уживали приличан степен аутономије у односу на оца. Другим ријечима, у Грчкој не налазимо трагове *patria potestas* коју су Римљани сматрали изузетном и посебном карактеристиком свог друштва. Аврамовић, С. (1981). *Еволуција слободе шестирања у античком грчком праву*, докторска дисертација. Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 360–363.

⁴² Foxhall, L. (1989). Household, Gender and Property in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 39 (1), 31.

⁴³ Нпр. у поређењу положаја жене у Атини и Гортини, примјетно је да гортинска жена ужива далеко већу слободу у односу на своју савременицу у Атини. За разлику од Атине, гдје се жена у насљедном праву може само евентуално појавити као епиклера, жена у Гортини има и активну и пасивну насљедну улогу. Од свих грчких полиса, изгледа да је у Гортини син епиклере насљеђивао не по стицању пунољетства, већ по мајчиној смрти и био у позицији да наслиједи чак два домаћинства, што је за грчко право усмјерено ка очувању једнаког броја клерова, било незамисливо.

milder policy што је у директној вези са одредбом о могућности подјеле те имовине.⁴⁴

Епибалонти – технички термин са бројним значењима

У циљу бољег разумјевања одредаба које говоре о подјели породичне имовине, неопходно је осврнути се на значење термина *еџибалонџи* који се провлачи кроз готово све норме Законика. Колумна V, након три врло прецизно одређена насљедна реда (дјеца и њихова дјеца, браћа и њихова дјеца, сестре и њихова дјеца), у случају њиховог одсуства, предвиђа да имовине треба да се приме епибалонти који на њу имају право. Законик даље додаје да у ситуацији када нема епибалоната из куће, имовину треба да добију они који чине клер, а потом слиједи одредба која је предмет овог рада – о могућности епибалоната да захтјевају подјелу имовине.

Појам епибалонти је, уз неке друге појмове грчког права, свакако један од најконтроверзнијих, а сагласност о његовом правом значењу у науци још није постигнута. Простом компарацијом са терминологијом употребљеном када се говори о четвртом насљедном реду дошло би се до прилично апсурдног закључка да су захтјев за подјелу имовине могли поставити само они који су се налазили у том реду, искључујући тако ближе сроднике из прва три реда. Етимолошки, ријеч *еџибалонџи* подразумева „оног који има право на нешто“. У складу са тим, Аврамовић истиче да се ради о техничком термину, којег треба тумачити у зависности од контекста и који је врло вјероватно био већ укоријењен у обичајном праву, тако да га није требало посебно објашњавати у самом Законнику.⁴⁵ Сходно томе, може се закључити да термин епибалонти у истој колумни, у одредбама које стоје једна до друге има различито значење: у једној он подразумева чланове четвртог насљедног реда, док се у другој мисли на све оне који имају могућност постављања захтјева за подјелу имовине. То су, дакле, сви насљедници, а с обзиром на карактер друштва и дух насљедног права у Законнику, очекивано би било да су то прије свега синови умрлог. На овом терену уочавамо сличност са римским правом, са разликом у томе што су синови насљедници у римској породици били конкуренти не само у погледу управљања наслијеђеном имовином, него и у погледу тога коме ће припасти улога новог *pater familias*-а.

⁴⁴ Asheri, D. (1963). Laws of Inheritance, Distribution of Land and Political Constitutions in Ancient Greece. *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 12 (1), 18.

⁴⁵ Avramović, S. (1990). Die epiballontes als Erben im Gesetz von Gortyn. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 107, 363–370.

Грчки извори ћуте о томе колико често је долазило до подјеле имовине и како је изгледао тај поступак.⁴⁶ Врло вјероватно је он у ранијим фазама развоја гортинског друштва био изузетно ријетка појава, док је каснија динамика довела до бржег цијепања породичних задруга. Облигаторно присуство свједока, обавеза продаје купцу који понуди највишу цијену, као и вјероватно учешће неког државног магистрата, могућно су елементи који повезују овај поступак са његовим римским парњаком. Међутим, како се ради о захтјевима форме који нису неки посебан куриозитет ни грчког ни римског права, они су недостатни да би се на основу њих извео чврст закључак о позајмљивању процесних правила из Гортине у Рим. Сличности на које је указано у раду прије су продукт степена економског развоја и Рима и Гортине у којима још увијек постоје породичне задруге и гдје још увијек није стасала приватна својина. Тамо гдје је она ојачала, као што је нпр. у Атини, постојале су посебне тужбе за развргнуће породичних заједница (*dike eis dateton hairesin*). Али у Гортини, која се налазила на прекретници између конзервативног и новог, тужба за подјелу породичне заједнице могла је да буде само рудиментарно процесно средство,⁴⁷ чији механизми је тек требало да буду изграђени са продором нових схватања о породичним и својинским односима.

ЗАКЉУЧАК

Примамљивост теорије о правној трансплантацији између грчког и римског права лако би нас могла навести на закључак да је и тужба за подјелу породичне имовине саставни дио корпуса позајмљених института. Међутим, треба узети у обзир да пука егзистенција тужбе којом се омогућава подјела породичне имовине у два најважнија извора античког права није сама по себи доказ правне трансплантације. Да би се тако

⁴⁶ Поједини натписи из Хиоса, иако датирају отприлике из истог времена из којег и Гортински законик (између 475. и 450. г. п. н. е) нису нам од велике користи, јер се њихов садржај односи на јавну продају непокретности конфискованих најчешће из разлога јавног интереса. Једна од плоча открива да се приликом продаје наводила листа трансакција које су се тицале непокретности и да се обавезно наводило име претходног власника или имена његових насљедника. Тај податак сугерише да су насљедници очигледно имали некаква овлашћења у односу на имовину, али колики је био обим тих овлашћења, не можемо прецизно знати. Надаље, имајући у виду расправу већ изнесу у раду о различитости установа у грчком праву, сасвим је разумно претпоставити да оно што је важило на Хиосу није нужно морало да важи и за Гортину. Faraguna, M. (2006). *Terra pubblica e vendite di immobili a confiscati a Chio nel V secolo a.C. DIKE* 8, 89–99.

⁴⁷ *Ibid.*, 489.

нешто тврдило, потребно је доказати и велики степен истовјетности у погледу примјене такве тужбе у два различита правна система.

Њихова диференцијација превазилази чисто формалну и очигледну номотехничку разлику. Карактер породичне имовине чија се подјела може тражити у гортинском и римском праву није идентичан; проблем се овдје не своди само на строго одвајање термина *familia* и *pecunia*, него и на потребу гортинског друштва да дио породичне имовине остане у кругу тзв. аристократске заједнице. Такав имовински контекст последица је сложених породичних односа, опет значајно различитих у Гортини и Риму. Није случајност да је изрека да је сувласништво мајка свађа настала баш у Риму, у којем су искључиво синови располагали правом не само на породичну имовину, већ и на неприкосновени статус оца породице. Не треба погрешно закључити да је Грцима такав култ био небитан. Али одсуство јаке очинске власти и чињеница да за Грке, за разлику од Римљана, кћерка није крај породице, установили су у Гортинском закону прецизно разрађен систем наслеђивања из којег нису искључени ни женски сродници. Различитости у погледу карактера имовине чија се подјела тражи, као и у погледу круга лица која су била овлаштена на учешће у наслеђивању, неспорно су утицале и на различитости у току поступка за подјелу породичне имовине.

На темељу свега изнесеног може се закључити да извори којима располажемо не дају довољно основа да се закључи да је *actio familiae erciscundae* правни трансплант који су Римљани преузели од Грка. Постојање ове тужбе у оба епиграфска, временски блиска извора ипак свједочи о томе да правни системи понекад, у сличним друштвеним условима, рађају сличне институте који се јављају као одговор на новонастале друштвене захтјеве. Отуда егзистенцију *actio familiae erciscundae* у Закону 12 таблица не морамо нужно тумачити као још један преписивачки покушај Римљана. Чак и да она то јесте, неспорно је да су и овдје Римљани остали вјерни својој потреби да и преузете институте прилагоде свом духу. На примјеру нормирања *actio familiae erciscundae* уочава се и парадокс, незаобилазан у поређењу Грка и Римљана: док Гортински законик опширно објашњава тужбу за подјелу имовине, али нам не даје податке о изгледу и току поступка, докле Закон 12 таблица тужбу спомиње у једној јединој реченици, а поступак до најситнијих детаља разрађују претори у својој пракси. Тај шаблон није примјетан само у погледу *actio familiae erciscundae*, те нас због тога наводи на једини сигуран закључак: без обзира на то да ли је и у којој мјери између Грка и Римљана долазило до преузимања, на крају ни једни ни други нису могли да побјегну од сопствене оригиналности и аутентичности.

ЛИТЕРАТУРА

Правноисторијски извори

- Аврамовић, С. (1977). *Уано грчко право и Горџински законик: маџистарски рад*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Даниловић, Ј., Станојевић, О. (1987). *Текстови из римског права: практџикум за вежбе*. Београд: Службени лист.

Књиге и чланци

- Аврамовић, С. (1979). Епиклера, кадестаи и епџбалонти – спорне установе раногрчког горгинског права. *Анали Правног факултџеџта у Београду*, 5–6, 476–489.
- Аврамовић, С. (1981). *Еволуџија слободе џесџтирања у античком грчком праву*, докторска дисертација. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Аврамовић, С. (1987). Аграрни односи у Горгинском законнику. *Зборник Правног факултџеџта у Ријеџи*, 21–31.
- Аврамовић, С. (1987). Разлике у садржини и правној природи римског тестаментa и тзв. легатског тестаментa старог грчког права. *Анали Правног факултџеџта у Београду*, 1, 9–18.
- Avramović, S. (1994). La patrioikos des lois de Gortyne: Etude linguistique, Response to Monique Bile. *Symposion 1993, Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 53–60.
- Avramović, S. (1997). Die Epiballontes als Erben im Gesetz von Gortyn. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 107, 363–370.
- Аврамовић, С., Станимировић, В. (2007). *Уџоредна џравна џтрадиџија*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Анђелковић, М. (1984). *Familia pecuniaque* Закона 12 таблица. *Гласник Еџнографског инстџитутџа САНУ*. Београд, 85–100.
- Asheri, D. (1963). Laws of Inheritance, Distribution of Land and Political Constitutions in Ancient Greece. *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 12 (1), 1–21.
- Biscardi, A. (1958). Idees Maitresses Du Regime De l'indivision en Droit Grec. *Revue Historique de Droit Français et Étranger (1922–)*, 35, 321–348.
- Бујуклић, Ж. (2006). *Forum Romanum: Римска држава, џраво, релиџија и миџови*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Вајс, А. (1969). Неке карактеристике старих кодекса. *Анали Правног факултџеџта у Београду* 2, 137–155.
- Вотсон, А. (2010). *Правни џрансџланџи*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Delz, J. (1966). Der griechische Einfluss auf die Zwölftafelgesetzgebung. *Museum Helveticum: schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 2, 69–83.
- Dixon, S. (1992). *The Roman Family*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

- Кулаузов, М. (2012). Критике Српског грађанског законика од 1844. године са посебним освртом на одредбе о породичној задрузи. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1, 427–436.
- Liebs, D. (2007). Die zwölf Tafeln im Vergleich mit griechischen und israelischen Kodifikationen. *Gesetzgebung in antiken Gesellschaften – Israel, Griechenland, Rom*, Berlin, 87–101.
- Маленица, А. (2012). *О методу историјског правне науке*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Merriam, A. C. (1885). Law Code of Cretan Gortyna. *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 4, 324–350.
- Милошевић, М. (2016). *Римско право*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Полојац, М. (1992). *Societas* и *consortium* – порекло класичног ортаклука. *Анали Правног факултета у Београду*, 6, 599–609.
- Посавец, В. (2004). Јесу ли Грци били иноватори, а Римљани плагијатори: Рим и Грчка као стереотип. *Latina et Graeca*, 2, 21–40.
- Ромац, А. (1989). *Римско право*. Загреб: Народне новине.
- Станимировић, В. (2006). *Брак и брачна давања*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Станимировић, В. (2020). *Хрестоматија за ујоредну правну традицију*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Станојевић, О. (1998). *Римско право*. Правни факултет Универзитета у Београду.
- Стојчевић, Д. (1959). Uti legassit Закона XII таблица. *Анали Правног факултета у Београду*, vol. 7, 3–4, 334–345.
- Стојчевић, Д. (1981). *Римско приватно право*. Београд: Савремена администрација.
- Faraguna, M. (2006). Terra publica e vendite di immobili confiscati a Chio nel V secolo a.C. *DIKE* 8, 89–99.
- Foxhall, L. (1989). Household, Gender and Property in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 39 (1), 22–44.
- Хелд, Х. Р. (2015). Концепт имовине у римском праву. *Зборник Правног факултета у Загребу*, 3–4, 555–577.
- Calhoun, G. M. (1924). The Materials for a Study of Greek Law. *California Law Review*, 6, 463–480.